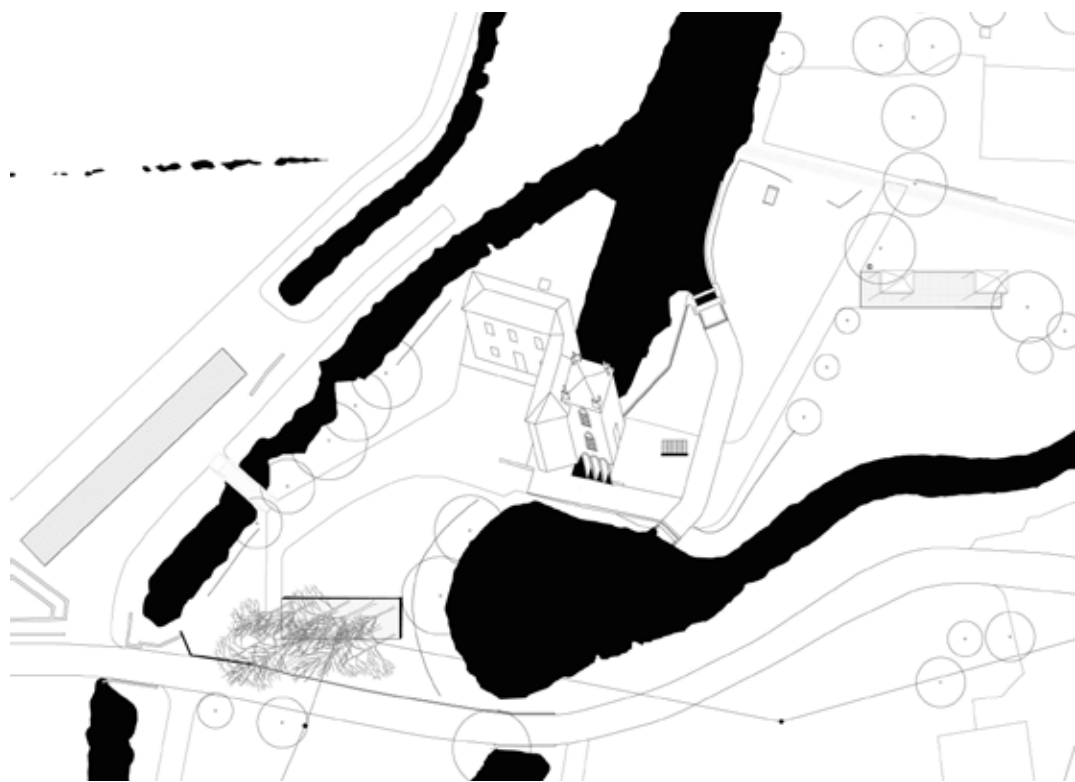

locally improve the water management. Finally, Latitude's design of an Eco-museum outdoor space close to Verona is based on the reproduction of a series of elements, from asphalt to concrete, to a greenhouse, to groups of trees, that should reveal both the composition, use and transformation of the surrounding landscape as well as the quality of the existing materials. In those works, whether or not we succeeded to reveal the architecture of use and appropriation and to profit from its poetic material is still, to us, an open question.

ontworpen toestanden in Nederland. Het doel van 'Reducing Boundaries' is om praktijken van architectonische en stedenbouwkundige transformatie in Brazilië en Europa te begrijpen in het licht van de steeds sterker wordende roep om veiligheid in de stad. De studie van de hoogvlakte bij de rivier de Sile (Treviso, Italië), die sinds 1948 in toenemende met verstedelijkingsdruk heeft te maken, documenteert de stapsgewijze bezetting van het land, de oorzaken van de crisis waarin het gebied nu verkeert, alsook de mogelijke manieren om lokaal het waterbeheer te verbeteren. Het ontwerp van Latitude voor de buitenruimte van een Ecomuseum in de buurt van Verona, ten slotte, is gebaseerd op de reproductie van een reeks elementen – van asfalt tot beton, een broeikas en een groepje bomen dat niet alleen de compositie, het gebruik en de transformatie van het omringende landschap, maar ook de kwaliteit van de bestaande materialen zou moeten weergeven. Of we in die werken er nu wel of niet in zijn geslaagd om een architectuur door gebruik en toe-eigening te veruitwendigen en te profiteren van het poëtische materiaal, is – voor ons – nog steeds een open vraag.

Vertaling: InOtherWords, Maria van Tol

Eco-museum of the Bussè River and Ronco-Tomba valleys, outdoor design (Latitude, 2015) / Ecomuseum van de rivier de Bussè en de Ronco-Tomba valleien, ontwerp buitenruimte (Latitude, 2015)

Social Space Under Construction Urban Renewal in Broek, Vilvoorde

Vilvoorde, a Flemish town in the Brussels-Capital Region, has been developing its canal waterfront for years. Broek, a small, multi-ethnic neighbourhood with an industrial past, has lagged behind and remained a blind spot. Because our design brief for Broek focused on social space, the design was accompanied by research.¹ De Smet Vermeulen architects collaborated with Marleen Goethals, a designer and researcher for Spindus.² This is the story of an attempt to steer a city development process in a socially inclusive manner.

Social space cannot simply be equated to public space. Anthropologist Lyn Lofland has defined, in addition to private and public realms, a parochial realm, where relations between acquaintances develop.³ People learn, for example, to feel 'at home' among their neighbours. On the other hand, in the public sphere they come into contact with different lifestyles and learn intercultural tolerance. A space claimed by one particular group fails as a public space and becomes parochial. But the parochial realm may be neglected as well, when, for instance, neighbours fail to recognise their shared interest. A purely morphological concept of urban space is therefore insufficient. This is why we used ethnographic observation during the design process. Between meetings with authorised stakeholders (city services, owners, developers), we also went to the streets and initiated conversations with children, youths, women, men and the elderly.

Broek is stretched between the Schaarbeeklei, a busy road, and the Sea Canal Brussels-Scheldt. In between lie the narrower Harenssteenweg road and the Zenne River. This linear framework without nodes leaves little opportunity for chance encounters. The largest space is the Marie-Joséplein, a square connected with the Harenssteenweg, with workers' housing with its back to the Zenne. Devoid of passers-by, the area seems fated to parochial activity. Indeed, in the 1980s, before the massive industrial closures, neighbourhood life in Broek was vivid and lively. A proud working-class community of Flemish, Spanish and Portuguese met each other in the many cafés and organised parades and dinner parties. The fair of Broek, located on the

Sociale ruimte in de steigers Stadsvernieuwing in Vilvoorde-Broek

Vilvoorde, een Vlaamse stad in de Brusselse agglomeratie, werkt al jaren aan de ontwikkeling van haar waterfront langs het kanaal. Broek, een kleine multi-etnische buurt met een industrieel verleden, bleef daarbij een blinde vlek. Omdat de ontwerp opdracht voor Broek, die ons toeviel,¹ zich ook op de sociale ruimte richtte, ging het ontwerp gepaard met onderzoek. De Smet Vermeulen architecten werkte samen met Marleen Goethals, ontwerper en onderzoeker voor Spindus.² Hier volgt het relaas van een poging om een stadsontwikkelingsproces sociaal-inclusief bij te sturen.

Sociale ruimte is niet zomaar gelijk te stellen aan publieke ruimte. De antropologe Lyn Lofland definieerde, naast de private en de publieke relatiesfeer, een parochiale relatiesfeer, waar de relaties tussen bekende zich ontwikkelen.³ Mensen leren zich bijvoorbeeld thuis voelen tussen hun burens. In de publieke sfeer echter komen ze in contact met verschillende levensstijlen en leren ze interculturele tolerantie. Een ruimte die door één bepaalde groep wordt ingepalmd, schiet tekort als publieke ruimte en wordt parochiaal. Maar ook de parochiale sfeer kan verwaarloosd worden, als bijvoorbeeld burens geen gedeeld belang herkennen. Een louter morfologisch begrip van de stedelijke ruimte volstaat dus niet. Daarom zetten we tijdens het ontwerpproces etnografische observatie in. Tussen de vergaderingen met erkende partijen door – stadsdiensten, eigenaren, ontwikkelaars – gingen we de straat op en knoopten daar gesprekken aan met kinderen, jongeren, vrouwen, mannen en ouderen.

Broek is gelegen tussen de Schaarbeeklei, een drukke verkeersweg, en het Zeekanaal Brussel-Schelde. Daartussen liggen de smalere Harenssteenweg en het riviertje de Zenne. Dit lineaire raamwerk zonder knooppunten laat weinig gelegenheid tot ontmoeting. De grootste ruimte is het Marie-Joséplein, een plein met arbeiderswoningen, aangetakt op de steenweg met de rug naar de Zenne. Verstoken van passanten lijkt het voorbestemd voor parochiale activiteit. En inderdaad, nog in de jaren 1980, voor de grootscheepse fabriekssluitingen, was het buurtleven in Broek van een ongeziene levendigheid. Een fiere arbeidersgemeenschap van Vlamingen,

Marie-Joséplein and overflowing into the Harensesteenweg, gave Vilvoorde's fair a run for its money. Along with the industrial fabric, the parochial realm eventually shrivelled. A few stalwarts of yesteryear still come together in the last remaining café, sketching their previous good lives with bitter nostalgia. They don't know the numerous newcomers from North and Sub-Saharan Africa. These usually come from Schaarbeek, attracted by lower housing prices and the quiet neighbourhood. A part of their social life remains there.

Meanwhile, closer to the city centre, the first results of the waterfront development are now visible. Not only private developers, but also the city is investing heavily. A retirement home is about to be built, while parks and quays already reach to Broek. Yet Broek itself remains strangely absent from these plans. On the presentation panels, the planned developments are depicted without the workers' housing. The residents, who were not consulted about the still somewhat meagre parks, don't really know how to use them. Sure, the route from Broek to the city centre has become more attractive. But how this impacts their daily space remains to be seen. Young mothers, we notice, meet in the city park, far from their neighbourhood and their neighbours.

Of the many questions, traffic is an essential one. Between the waterfront developments and Schaarbeeklei a wide road has been planned, as if there were no urban fabric in between. The traffic corridor will run up to the backyards of the Marie-Joséplein and shut off the worker's housing area from the new park. Residents see this with sorrow. Some fear that their homes will have to be demolished, necessary investments – a new kitchen or roof insulation – are put off. The neighbourhood lacks self-awareness, becomes invisible and has no influence on the plans.

There is also an economic side to the social space.⁴ Where social networks develop, they create reciprocity: the exchange of services for a service in return. Beginning ethnic entrepreneurship requires a clientele with specific ethnic needs as well as affordable buildings in which low-investment trade or production can take place. Social heterogeneity – groups with different lifestyles, close together – increases the diversity of supply and demand, thus stimulating entrepreneurship.

Such concepts apply to deprived areas, and Broek isn't one of those. All homes are privately owned, there is almost no rental or social housing and the number of families living on benefits does not differ much from the urban average. Nevertheless, in many of our street conversations ethnically informed needs pop up: women complain that they cannot buy mint for tea anywhere, and a

Spanjaarden en Portugezen trof elkaar in de vele cafés en organiseerde optochten en eestijnen. De kermis van Broek, die van het Marie-Joséplein overloopt in de Harensesteenweg, stak de kermis van Vilvoorde naar de kroon. Samen met het industrieel weefsel verschrompelde de parochiale sfeer. Enkele sterkhouders van toen, samenklittend in het laatste resterende café, schetsen hun voorbije goede leven met bitter heimwee. De talrijke nieuwkomers van Maghrebijnse en Afrikaanse afkomst kennen ze niet. Meestal komen die van Schaarbeek, aangetrokken door de lagere prijs van de huizen en de rust van de buurt. Een deel van hun sociale leven is daar gebleven.

Intussen worden, dichter bij het stadscentrum, de eerste resultaten zichtbaar van de waterfront-ontwikkeling. Niet alleen de privé-ontwikkelaars, ook de stad investeert fors. Er staat een woonzorgcentrum gepland, de parken en de kaaien reiken al tot aan Broek. Toch blijft Broek op een vreemde manier afwezig in die plannen. Op de presentatiepanelen staan alleen de geplande ontwikkelingen getekend, de arbeiderscitité niet. De bewoners, die over de nog wat schrale parken niet geconsulteerd werden, weten niet goed wat er mee aan te vangen. Zeker, de route van Broek naar het stadscentrum is aantrekkelijker geworden. Maar hoe dit in hun dagelijkse ruimte kan passen moet nog blijken. Jonge moeders, merken we, treffen elkaar in het stadspark, ver van hun buurt en hun burens.

- a. Canal/ Kanaal
 - b. Zenne
 - c. Schaarbeeklei
 - d. Harensesteenweg
 - e. Media company/ Mediabedrijf
 - f. Research department of a bioindustrial company/ Onderzoeksafdeling bio-industrieel bedrijf
 - g. Playground City park/ Speeltuin Stadspark
- Public space/ Publieke verblijfsruimte
 - Planned access to waterfront development/ Geplande ontsluiting naar waterfrontontwikkeling
- Routes in Broek
 - Routes taken by seniors of Belgian origin/ Routes gebruikt door autochtone ouderen
 - Routes taken by the employees of companies/ Routes gebruikt door werknemers van de bedrijven in Broek
 - Routes taken by citizens of Belgian origin/ Routes gebruikt door autochtone bewoners
 - Routes taken by women / children of foreign origin/ Routes gebruikt door allochtone vrouwen en kinderen
- Places of interaction
 - 1. Café: Seniors of Belgian origin and employees of a media company/ Autochtone ouderen en werknemers van een mediabedrijf
 - 2. Marie-Joséplein: residents and children of Broek/ omwonenden en kinderen van Broek
 - 3. Neighbourhood vegetable garden: members of the Zilvertuin/ Buurtmoestuin: leden van de Zilvertuin

young man tells about the opposition he faced while trying to start a café that wouldn't serve alcohol. Even before the urban development takes off, social heterogeneity is already assured: a remarkable factory building next to Marie-Joséplein houses a media company, a bioindustrial company's research department is situated in the park. The motives for their location are not so different from those of the new residents. Their employees express an interest in new services near their jobs (babysitting, sewing, ironing, catering, bicycle workshops, etcetera), following an economic logic that does not necessarily compete with the (nearby) businesses in the city centre. Women from families where the husband is the sole breadwinner told us that they would consider a job based at home or close to home. Behind the literal, existential insecurity (does Broek really exist? Does this place have a future?), we perceive the seeds of micro-entrepreneurship.

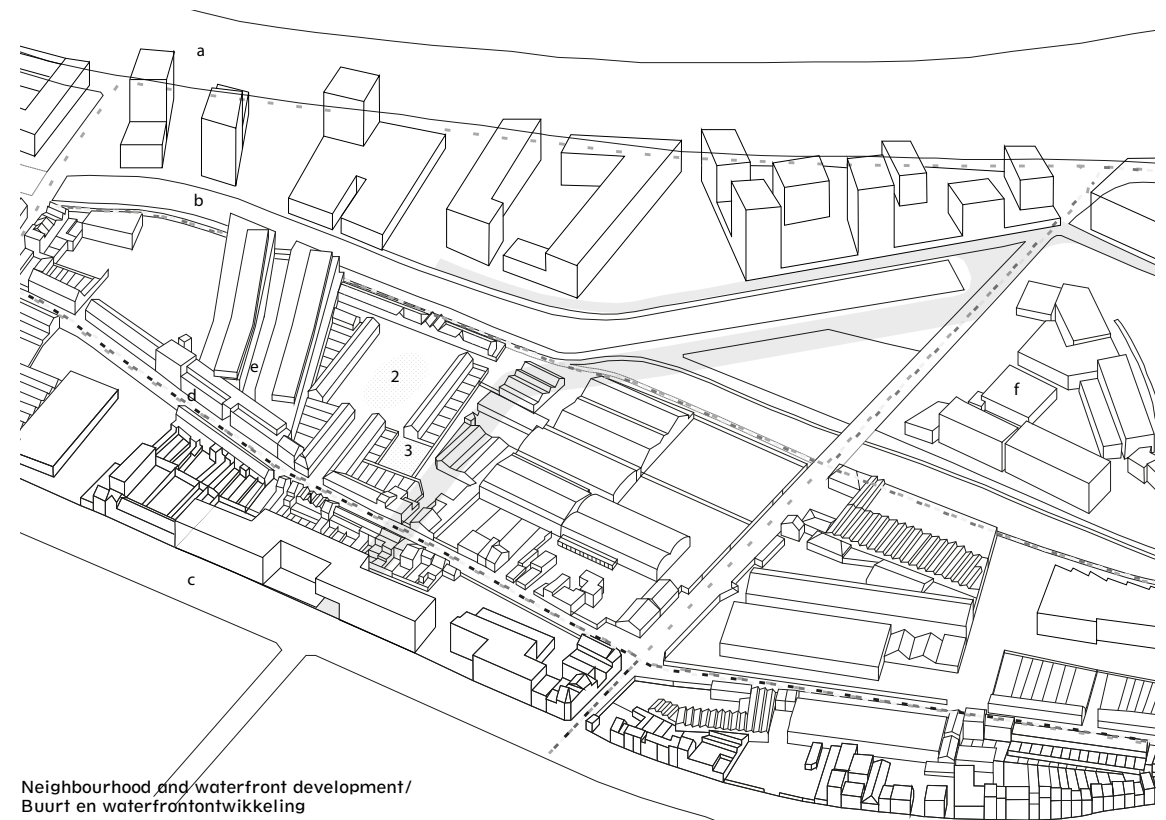
Much of this 'soft' information, obtained through participant observation, filters into our plan. It is clear to us what is at stake. On the waterfront, detached buildings with large footprints will be placed in a contiguous green campus. The Harensesteenweg strings a number of blocks together, where predominantly small plots alternate with industrial sites. In our plan, we don't offer a third model, but unite the two opposing models into one.

The most urgent threat is the wide road.

Van de vele vragen zijn die omtrent het onderwerp 'verkeer' essentieel. Tussen de waterfront-ontwikkelingen en de Schaarbeeklei wordt een brede verzamelweg gepland, alsof daartussen geen stad is. De verkeersbedding zal tot tegen de achtertuinen van het Marie-Joséplein lopen en de cité afsluiten van het pas nieuwe park. Bewoners zien dit met lede ogen aan. Sommigen vrezen dat hun woningen zullen moeten wijken en stellen investeringen – een nieuwe keuken, dakisolatie – uit. De buurt die zichzelf niet meer kent, wordt onzichtbaar en brengt de plannen geen gewicht in de schaal.

Aan de sociale ruimte zit ook een economische kant.⁴ Waar zich sociale netwerken ontwikkelen, ontstaat reciprociteit: de wederkerige ruil van diensten en wederdiensten. Beginnend etnisch ondernemerschap vraagt een cliënteel met specifieke etnische noden, maar ook ruimten waarin met geringe investeringen handel of productie plaats kan vinden. Sociale heterogeniteit – groepen met verschillende levensstijlen dicht bij elkaar – maakt vraag en aanbod divers en stimuleert zo op haar beurt ondernemerschap.

Een achterstandswijk is Broek niet. Alle woningen zijn in privébezit, er zijn nagenoeg geen huurwoningen of sociale woningen en het aantal gezinnen dat van een uitkering leeft verschilt niet erg van het stedelijke gemiddelde. Toch is veel van het bovenstaande toepasselijk. In onze straatgesprekken

Neighbourhood and waterfront development/ Buurt en waterfrontontwikkeling

Vilvoorde groans under the Brussels-Capital Region traffic congestion and is negotiating with higher authorities about investment in public transport. New traffic scenarios are suggested again and again; each simulation ending in indecision. If so, it is pointless to offer the new developments if it means rolling out a red carpet to the traffic jams, trailing through a battered wasteland. The graceful paths drawn through the campus should not connect to busy traffic gutters, but to streets. It is in the interest of everyone to integrate the Marie-Joséplein and strengthen the urban tissue between the Harensessteenweg and the Zenne.

The companies will be assessed according to their value to the residents. Some contribute to the area's heterogeneity, which creates opportunities. Others provide only storage space and truck traffic: they would be better off somewhere else. The new blocks are matched to the size of the vacant industrial buildings. Although their architectural value is small, they can be reused immediately upon vacancy. One warehouse is the same size as the indoor sports hall that the city cannot afford. Another can be divided into modules and become a modest incubator for start-ups. Or even smaller: through a more efficient use of the space expropriated for the road, a handful of good homes could be saved and immediately used for small-scale community services like a toy-lending service or

komen etnische noden boven: vrouwen klagen dat ze nergens munt voor de thee kunnen kopen, een jongere vertelt over de tegenwerking die hij ondervond toen hij een café zonder alcohol wou beginnen. Sociale heterogeniteit is, nog voor de eigenlijke stadsontwikkeling op kruissnelheid komt, al verzekerd: in een opmerkelijk fabriekspand naast het Marie-Joséplein huist een mediabedrijf, in het park heeft een bio-industrieel bedrijf zijn research-afdeling. De motieven voor hun vestiging daar zijn niet zo verschillend van die van de nieuwe bewoners. Hun werknemers hebben wel oor naar nieuwe diensten vlak bij hun werk – kinderopvang, een naai- of strijkatelier, catering, een fietsenwerkplaats – in een economisch register dat het stadscentrum, ook dichtbij, geen concurrentie aandoet. Van vrouwen uit gezinnen waar de man de enige kostwinner is, krijgen we te horen dat ze een job aan huis of niet ver van huis wel zouden overwegen. Onder de letterlijke bestaansonzekerheid – bestaat Broek wel? heeft deze plek een toekomst? – ontwaren we kiemen voor micro-ondernemerschap.

Veel van de 'zachte', door participerende observatie verkregen informatie, sluipt in ons plan. Het wordt ons duidelijk wat de inzet is. Aan het waterfront komen vrijstaande gebouwen met een grote korrelmaat in een aaneengesloten groene campus. De Harensessteenweg van zijn kant rijgt bouwblokken aan elkaar, waarin de overwegend kleine percelen afwis-

homework classes. A laborious, costly land acquisition campaign was waged in advance of the waterfront development. On Harensessteenweg, such a tabula rasa is not necessary: a series of small and medium investors could gradually fill in the site.

We also noted which routes the various groups in Broek tend to use. They intersect at the edge of the park, between the campus and the infill blocks. This is where old, new and future residents and users meet each other. It is therefore the best place for a school: the seed of a truly public space.

But that's the future. We have reduced the oversized road into a street, with homes and backyards back to back with the workers' housing. Now we can in turn teach residents something: the dreaded road is not a death knell; their neighbourhood has a future and can be the engine for the district that will grow here. Students come, with plans for the summer.⁵ We already know that local children from Broek don't go on summer holidays: they are present during the school breaks. Next to the square, on the route to the new park, there is a shed with a yard and a window on the Zenne. This was purchased for the broad roadway and only recently vacated. This is the place that people repeatedly picked out for a community centre, even without having this shed in mind. On a wave of enthusiasm, with the help of many people and virtually no budget, they clear and occupy the shed. With

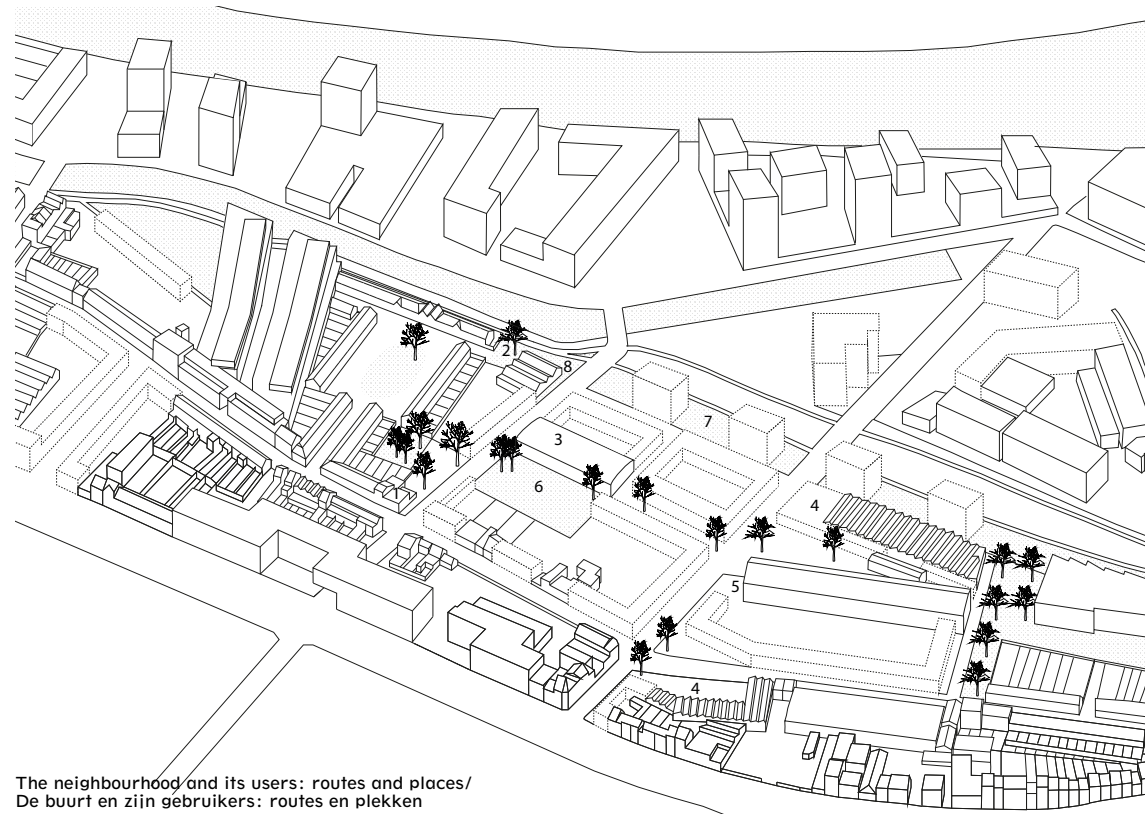
selen met industriepanden. We zetten daar geen derde model tegenover, maar smeden de twee tegengestelde modellen aaneen.

Het dringendste is de dreiging van de brede verzamelmweg. Vilvoorde kreunt onder de verkeerscongestie van de Brusselse agglomeratie en onderhandelt met de hogere overheden over investeringen in openbaar vervoer. De verkeersscenario's volgen elkaar op, elke simulatie eindigt in onbeslisbaarheid. Dan hebben de nieuwe ontwikkelingen niets aan een rode loper naar de file, doorheen een gehavend braakland in het park. De sierlijk door de campus getekende paden moeten niet aansluiten op een verkeersgoot, maar op straten. Het versterken van het blokkenweefsel tussen de steenweg en de Zenne, het opnemen van het Marie-Joséplein in een groter geheel dient het belang van iedereen.

De bedrijven worden getaxeerd naar hun meerwaarde voor de bewoners. Enkele dragen bij aan de heterogeniteit die kansen schept. Andere hebben alleen opslagruimte en af- en aanrijdende vrachtwagens te bieden: die kunnen beter ergens anders heen. De nieuwe bouwblokken worden afgestemd op de maat van de vrijkomende industriegebouwen. Ook al is hun architecturale waarde gering, ze kunnen meteen bij vrijgave hergebruikt worden. Een opslaghal heeft de maten van de indoor-sportzaal waar de stad nu geen geld voor heeft. Een loods kan in modules verdeeld worden en een bescheiden starterscentrum worden. Of nog kleiner: door een zuiniger gebruik van de onteigeningen voor de verzamelmweg blijft een handvol goede woningen over, die meteen kunnen dienen voor een speelgoed-uitleendienst of een huiswerkklas. Aan de waterfront-ontwikkeling ging een moeizame, kostbare grondverwervingscampagne vooraf. Langs de steenweg is zo'n tabula rasa niet nodig: een reeks kleine en middelgrote investeerders kan geleidelijk het terrein innemen.

We noteren welke routes de verschillende groepen in Broek gebruiken. Aan de rand van het park, tussen de campus en het blokkenweefsel kruisen ze elkaar. Daar zullen de oude, de nieuwe en de toekomstige bewoners en gebruikers elkaar tegenkomen: de beste plek voor een school, de kiem voor een echt publieke ruimte.

Maar dat is toekomstmuziek. We hebben de overmaatse weg herleid tot een straat, met woningen en achtertuinen rug aan rug met die van de cité. Nu kunnen wij de bewoners iets leren: dat de gevreesde weg geen doodssteek is, dat hun buurt een toekomst heeft en de motor kan worden van de wijk die hier zal groeien. Er komen studenten langs, met plannen voor de zomer.⁵ De kinderen van Broek, dat weten we al, gaan niet op reis: ze zijn present tijdens

The neighbourhood and its users: routes and places/
De buurt en zijn gebruikers: routes en plekken

New facilities created by reusing buildings

1. Day care, social activator's office, homework class
2. Community centre
3. Primary school
4. Local business centre: restaurants and cafés, etching workshop, ironing and sewing workshop, convenience store, OCMW office
5. Urban Academy for music-word-dance
Neighbourhood sports hall

New programme for open space

6. Neighbourhood football field
7. Neighbourhood vegetable garden
8. Playground

Nieuwe voorzieningen door hergebruik gebouwen

1. Crèche, kantoor sociale activator, huiswerkklas
2. Buurthuis
3. Basisschool
4. Lokaal bedriijvencentrum: horeca, etswerkplaats, strijk- en naaiatelier, buurtwinkel OCMW-kantoor
5. Stedelijke academie muziek-woord-dans
Buurtsporthal

Nieuw programma open ruimte

6. Buurtvoetbal
7. Buurtmoestuin
8. Speeltuim

posters, a blog, and colourful street interventions, *Zomer van Broek* ('Summer of Broek') takes shape.⁶ The city council drops by, the shed is full. At the end of the summer, a neighbourhood committee is established and leaders are elected. Their first task is to decide how to proceed with their shed. The social space is now covered in scaffolding. Happily, the selected spot sits just off of the old square, on the edge of the still-undetermined park. The parochial realm has become a lookout post, keeping an eye on the public space.

Translation: InOtherWords, Rachel Keeton

¹ Onze opdrachtgever was de Stad Vilvoorde. Ons werk leverde de stad in 2015 een projectsubsidie op van het Vlaams Stedenbeleid.

² SPINDUS (2009-2013) is een interdisciplinair en transdisciplinair onderzoeksproject van de KU Leuven ASRO (OSA, P&O), de Universiteit van Newcastle (GURU) en de Universiteit van Napels (ITER srl), gericht op het verbreden van het concept 'ruimtelijke kwaliteit'.

³ Lyn Lofland, *The Public Realm. Exploring the City's Quintessential Social Territory* (New Brunswick/Londen: Aldine Transaction Publishers, 1998), 17.

⁴ Christian Kesteloot, 'Socio-economic regulation and urban spatial structures: a geographical interpretation of Polanyi's contribution', niet-gepubliceerde paper n.a.v. een lezing op EUREX. European Online Seminar on Urban Transformation, Poverty, Spatial Segregation and Social Exclusion, Universiteit van Urbino (2002).

⁵ Maud Willemen en Valérie Lecocq.

⁶ Zie: <http://zomervanbroek2.blogspot.be>.

de schoolvakantie. Naast het plein, op de route naar het nieuwe park, ligt een loods, met een erf en een raam naar de Zenne. Ze is aangekocht voor de brede verzamelpad en nog maar net ontruimd. Dit is de plek die bewoners herhaaldelijk uitkozen voor een buurthuis, zonder dat ze daarom die loods op het oog hadden. Op een golf van enthousiasme, met de hulp van velen en vrijwel zonder budget wordt de loods schoongeveegd en ingepalmd. Met affiches, een blog en kleurige interventies op straat krijgt de Zomer van Broek vorm.⁶ Het stadsbestuur komt langs, de loods zit vol. Aan het eind van de zomer is een buurtcomité opgericht en een bestuur verkozen. Hun eerste taak is uit te maken, hoe het verder moet met die loods. De sociale ruimte staat in de steigers. Mooi is dat de gekozen plek buiten het oude plein ligt, aan de rand van het nog onbestemde park. De parochiale sfeer is een uitkijkpost naar de publieke ruimte.

¹ The city of Vilvoorde was our client. In 2015 our work secured a project subsidy from the Vlaams Stedenbeleid.

² SPINDUS (2009-2013) is an inter- and transdisciplinary research project from KU Leuven ASRO (OSA, P&O), the University of Newcastle (GURU) and the University of Napels (ITER srl), focused on broadening the concept of 'spatial quality'.

³ Lofland, L. *The Public Realm. Exploring the City's Quintessential Social Territory* (New Brunswick/Londen: Aldine Transaction Publishers, 1998), 17.

⁴ Kesteloot, C. 'Socio-economic Regulation and Urban Spatial Structures: A Geographical Interpretation of Polanyi's Contribution', unpublished paper based on a lecture held at: EUREX. European Online Seminar on Urban Transformation, Poverty, Spatial Segregation and Social Exclusion, University of Urbino (2002).

⁵ Maud Willemen and Valérie Lecocq

⁶ See: <http://zomervanbroek2.blogspot.be>.

Gabriel Cuéllar

The Freedmen Churches Renewing Collectivity from the Margins of the City

In the autumn of 1869, a group of ex-slaves formed a church on a former plantation outside Houston, Texas. The congregation, taking the name Saint John, was established in the midst of drastic shifts taking place in the United States following the emancipation of nearly 4 million slaves. Until 1865, Afro-Americans in the American South were bottommost subjects who bore no right to exclusively hold property of their own.¹ Emancipation nullified those circumstances by inaugurating a nascent group of citizens, the 'freedmen', who possessed the theoretical right of ownership.² Freedmen's ownership over land in particular threatened to overturn the spaces and arrangements constructed in parallel to the slave-based economies. Like thousands of churches established by freedmen across the South,³ Saint John is a historic place of worship, but it also embodies a radical form of property ownership and urban agency pioneered by ex-slaves in the late nineteenth century. To this day, the congregation still gathers in its church every Sunday, and, in doing so, upholds the founding freedmen's custom of constructing property through collectivity.

Driving by Saint John, it is easy to overlook the deteriorating white chapel. The church's plot is surrounded on all sides by tract houses, palm trees, swimming pools, and fences that extend to the horizon. Among the residents of these recently built developments, there is little awareness of the history and present status of the church. Yet since 2011, the congregation has been welcoming a stream of visitors, including the author and other individuals, who invariably learn that the church is more valuable than its current circumstances paint it.

Since its establishment by former slaves, Saint John has endured waves of hostility that threatened its presence. Its pews were once filled with tenant farmers and labourers who lived in the surrounding town. Over the twentieth century, the congregation dwindled as the area's economy shifted from agriculture to petroleum and real estate. Decades of vandalism drove the church to board up its windows and enclose its front porch. The pressure culminated in 2006, when a dev-

Gabriel Cuéllar

De Freedmen kerken Hernieuwde collectiviteit vanuit de marges van de stad

In de herfst van 1869 stichtte een groep ex-slaven een kerk op een voormalige plantage bij Houston, Texas. De gemeenschap, die de naam Saint John droeg, vond zijn oorsprong in de dynamiek van drastische veranderingen die plaatsvonden in de Verenigde Staten (VS) als gevolg van de vrijlating van bijna 4 miljoen slaven. Tot 1865 waren de Afro-Amerikanen in het Zuiden van de VS minderwaardige figuren die geen recht hadden op eigendom.¹ De afschaffing van de slavernij maakte hieraan een einde door een ontluikende groep burgers te erkennen: de Freedmen (bevrijde slaven), die nu een theoretisch recht op eigendom kregen.² Vooral het feit dat voormalige slaven grond in eigendom konden verwerven, dreigde een einde te maken aan de ruimten en voorzieningen die ontstaan waren op basis van de bijdrage van slaven aan de economie. Net als duizenden andere, door Freedmen gestichte kerken in het Zuiden van de VS,³ is Saint John niet alleen een historische en religieuze plek, maar vertegenwoordigt ze ook een radicale vorm van eigendom en stedelijke invloed waarvan de ex-slaven aan het einde van de negentiende eeuw de pioniers waren. Tot op de dag van vandaag komt de gemeenschap nog elke zondag samen in deze kerk, waarmee ze de traditie van haar stichters (voormalige slaven) in ere houdt: eigendom creëren door middel van collectiviteit.

Als je langs Saint John rijdt, zie je de vervallen witte kapel eenvoudig over het hoofd. Het terrein is aan alle zijden omringd door eindeloze rijen huizen, palmbomen en hekken tot aan de horizon. Bij de bewoners van deze nieuwe uitbreidingswijken is weinig benul van de geschiedenis en huidige status van de kerk. Toch heeft de kerkgemeenschap sinds 2011 een aanzienlijke stroom bezoekers verwelkomd (inclusief de auteur van deze tekst), die zonder uitzondering ontdekken dat de kerk van veel grotere waarde is dan haar huidige conditie doet vermoeden.

Sinds haar oprichting door voormalige slaven heeft Saint John meerdere vijandige golven doorstaan die haar bestaan bedreigden. Ooit zaten de kerkbanken vol met pachtboeren en arbeiders uit de omliggende dorpen. In de loop van de twintigste eeuw echter kachelde de gemeenschap achteruit, omdat